

Asia: VN/9791/2020

Rikosprosessin tehostaminen

1. Lapsiin kohdistuvien rikosten käsittelyn nopeuttaminen

a) Esitutinnan toimittamista sekä syyteharkintaa ja syytteen nostamista kiireellisesti koskevat ehdotukset sekä pääkäsittelyn pitämistä määräajassa koskeva ehdotus asianomistajan ollessa alle 18-vuotias (ETL 3:11, ROL 1:8a ja ROL 5:13)

Poliisiammattikorkeakoulun näkemyksen mukaan ehdotukset alle 18-vuotiasta asianomistajaa koskevan rikosasian kiireellisyytason nostamisesta ovat perusteltuja. Kiireellisyyisperusteen liittäminen vain epäillyn asemassa olevaan lapseen voimassa olevan lainsäädännön mukaisesti ei ole perusteltua.

Asiaan on kiinnitetty huomiota myös oikeuskirjallisuudessa. Aihepiirin tutkimuksen mukaan asioiden kiireellisyysluokan määrittäminen epäillyn iän perusteella tarkoittaa asian käsittelyn kiireellisyyden sattumanvaraisuutta asianomistajan näkökulmasta. Jos epäilty on täysi-ikäinen, alle 18-vuotiaaseen kohdistunut rikosasia on ns. normaalissa kiireellisyytaluokassa, mutta epäillyn ollessa alle 18-vuotias asia on "erityisen kiireellinen" -kategoriassa. (Satu Rantaeskola, Asianomistajan yksityiselämän suoja rikosprosessissa, Alma Talent, 2021, s. 305.)

Rikosasian nopea eteneminen olisi tärkeää kaiken ikäisten asianomistajien ja ylipäätään kaikkien asianosaisten osalta. Asianomistajan näkökulmasta asiaa on selvitetty em. tutkimuksessa (s. 306), jossa ehdotetaan sääntelyn tarpeellisuutta velvoitteesta käsitellä asiaa kiireellisenä myös silloin, kun kysymys on erityisen vakavasta tai sensitiivisestä rikosepäilystä. Luonnollisesti rikosasian nopea käsittely on yksi asianosaisten oikeus oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin peruslähtökohtana ja oikeuden pitäisi toteutua kaiken tyyppisissä rikosasioissa.

b) Edunvalvojan määräämistä esitutkinnassa koskeva ehdotus (ETL 4:8)

Poliisiammattikorkeakoulun näkemyksen mukaan lapsen oikeudet eivät toteudu kansainvälisten sopimusten edellyttämällä tavalla, jos esitutkintalain nykyinen sääntely työryhmän esittämällä täydennyksillä jää uudistuksen lopputulokseksi.

Lapsen edunvalvonnan tilaa on selvitetty yksityiskohtaisesti Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen hankkeessa. Selvitystyössä on laadittu Suunnitelma lapsen edunvalvonnan kehittämisestä valtakunnallisesti rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa. Tämän pian julkaistavan selvityksen sisällön

toistaminen tässä ei ole tarkoituksenmukaista, mutta otsikkotasolla on syytä kertoa, mitä kehittämistarpeita selvityksen perusteella on nähtävissä.

Ensinnäkin rikosasioiden osalta tehdyissä asiantuntijahaastatteluissa on ilmennyt, että lapsen edunvalvontaa toteutetaan hyvin eri tasoisesti ja eri tavoin eri puolilla Suomea. Käytössä on erilaisia lapsen edunvalvonnan malleja, joissa kaikissa ei riittävällä tavalla huomioida lapsen oikeuksien toteutumista. Mallin keskiössä voi olla enemmän rikosprosessin jouhevuus, eikä niinkään lapsen osalliseksi tekeminen häntä koskevassa rikosasiassa. Lapsen kuulustelu tallennetaan usein todisteena käytettäväksi, joten lapsi ei itse yleensä ole henkilökohtaisesti paikalla asiaa käräjäoikeudessa käsiteltäessä. Tästä huolimatta lapsen osallisuus hänen omassa asiassaan tulisi varmistaa. Lapsella on - ikätasonsa ja kehityksensä edellyttämällä tavalla - oikeus tietää, miten häntä koskeva rikosasia etenee ja millä perusteella asia ratkaistaan.

Jos lapseen kohdistuneesta rikoksesta epäillään jotakin muuta henkilöä kuin lapselle läheistä henkilöä, lapsen oma huoltaja(t) valvovat lapsen oikeuksien toteutumista asiassa tämän puhevallan käyttäjänä ja edunvalvojana. Kun epäiltynä on lapselle läheinen henkilö, lapsen puolesta puhevaltaa käyttävä(t) taho(t) estyy(estyvät) käyttämästä lapsen puhevaltaa asiassa ja lapselle määrätään esitutkintalain mukainen edunvalvoja valvomaan lapsen etuja rikosasiassa. Lapsen oikeuksista huolehtiminen olisi erityisen tärkeää, koska lapseen kohdistuneen rikoksen epäillyn ollessa henkilönä lapselle läheinen. Lapsen kannalta on erityisen vaurioittavaa oman vanhemman väkivalta lasta kohtaan. Usein erityisesti rikosasioilla, lastensuojeluasioilla ja lapsen varallisuuteen liittyvillä asioilla on liittymäpintoja toisiinsa nähden. Lapsen asema on erityisen haavoittuvainen, jos (kun) edellä mainitut käsiteltävät asiat konkretisoituvat yhtäaikaaisesti saman lapsen kohdalle.

Suunnitelmassa ehdotetaan esitutkintalain sääntelyn kehittämistä ottamalla huomioon asiat, jotka seuraavaksi esitellään listana. Vaihtoehtoisena ehdotuksena suunnitelmassa ehdotetaan uuden sääntelyn sisällyttämistä kokonaan uuteen lakiin, jossa käsiteltäisiin lapsen edunvalvontaa koskevia kysymyksiä tällaisten erityiskysymysten osalta.

- Edunvalvojan määrääminen todistajan asemassa olevalle lapselle. Suunnitelmassa ehdotetaan samanlaista sääntelyn muuttamista kuin työryhmän ehdotuksessa. Työryhmän ehdotus on kannatettava.

- Edunvalvojan määrääminen kuolleen lapsen etujen turvaamiseksi. Käytännössä on ollut tilanteita, jolloin edunvalvojan määrääminen lapselle on osoittautunut haasteelliseksi. Sääntelyn tulisi olla yksiselitteinen, jotta sen soveltumisesta esim. lapsensurmaa koskevaan tapaukseen ei olisi epäselvyyttä.

- Perusteita lapsen edunvalvojan määräämiseksi ehdotetaan tarkennettavaksi siten, että lapsen oikeuksien toteutuminen varmistetaan puhevaltaa käyttävän tahon ollessa siihen tosiasiallisesti kykenemätön. Samoin edunvalvojan määrääminen lapselle olisi välttämätöntä edellytysten täytyessä myös silloin, kun vain toista huoltajaa epäillään yhteisessä huollossa olevaan lapseen. Samoin edunvalvojan määrääminen olisi välttämätöntä myös silloin, jos huoltajat ovat huollettavinaan olevien lasten välisen rikosepäilyn vuoksi molemmat estyneitä käyttämässä puhevaltaa lasta koskevassa asiassa, vaikka kumpaakaan huoltajista ei epäillä. Sääntelyn selkeys yhdenmukaistaisi käytännön toimintaa ja varmistaisi lapsen oikeuksien toteutumisen näissä tilanteissa.

- Selvästi tarpeetonta perusteen tarkentaminen suhteessa lapsen edunvalvojan määräämiseen olisi välttämätöntä. Selvitystyössä ilmeni vaihtelevaa käytäntöä sen suhteen, haetaanko / määrätäänkö

lapsen edunvalvoja lievää pahoinpitelyä koskevassa asiassa. Lain esityöt eivät puolla näkemystä, että lievä pahoinpitely jäisi kategorisesti lapsen edunvalvojan määräämistä koskevan säännöksen soveltamisen ulkopuolelle. Esitöissä mainitaan sellaisista epäilyistä esimerkkeinä vähäisiä rikoksia koskevat tilanteet, joissa lapsen laillisen edustajan henkilöllä ei ole merkitystä rikoksen selvittämisen tai vahingonkorvauskysymysten kannalta. Niitä ovat lain esitöiden mukaan vähäiset omaisuusrikokset. (HE 222/2010 vp, s. 48 ja 196).

- Esitutkintaviranomaisen oikeus väliaikais määräyksen antamiseen lapsen edunvalvojaksi olisi välttämätöntä. Lapsen oikeuksien toteutumiseksi määräyksen antaminen nopeasti esitutkinnan aikana ja esitutkintaviranomaisen toimesta olisi välttämätöntä, jotta lapsen kuulusteluun ei pystyttäisi vaikuttamaan ennen hänen kuulusteluaan. Edellytykset väliaikais määräyksen antamiselle tulisi määrittää tarkasti siten kuin lapsen edunvalvonnan kehittämistä valtakunnallisesti rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa koskevassa suunnitelmassa ehdotetaan. Väliaikais määräyksen antamisen edellytyksissä on käytetty muotoiluna tilannetta, jossa ilmenee vaikeuttamisvaara asian todistelun osalta. Esitutkintaviranomaisen pitäisi pystyä antamaan lapsen edunvalvojan väliaikais määräys, jotta se pystytään antamaan oikea-aikaisesti. Mietinnössä ehdotetaan viittausta esitutkintalaista holhoustoimesta annettuun lakiin (442/199, holhoustoimilaki) väliaikais määräyksen antamisen osalta. Työryhmän ehdotus on oikeasuuntainen, mutta tässä viitatus selvitystyön asiantuntijahaastattelujen perusteella holhoustoimilain sääntelyä väliaikais määräyksen antamisen edellytyksistä ei sisällöltään pidetty ylipäätään riittävän selkeinä rikosasioissa sovellettavaksi.

- Lapsen edunvalvonnan voimassaolon selkeyttäminen on tarpeen. Erityisesti selkeytystä tarvitaan lapsen edunvalvonnan alkujankohdan osalta. Lapsen edunvalvoja voi tosiasiallisesti toimia lapsen edunvalvojana vasta määräyksen antamisen jälkeen ja tämän tulisi näkyä sääntelystä selkeästi. Lisäksi tarvittaisiin sääntelyn selkeyttämistä tuomioistuimen ratkaisun täytäntöönpanovaiheeseen kuuluvien toimenpiteiden toteuttamisen osalta. Kysymys on lapselle tuomittujen vahingonkorvausten täytäntöönpanoon liittyvien tilanteiden selkeyttämisestä lapsen oikeuksien toteutumisen varmistavalla tavalla.

- Lapsen edunvalvojan määrääminen pitäisi olla mahdollista jo rikosasian esiselvitysvaiheessa. Selvitystyön aikana ilmeni erilaisia käytäntöjä sen suhteen, voidaanko lapsi kuulla ilman edunvalvojaa sen selvittämiseksi, onko asiassa syytä epäillä rikosta. Lapsen ollessa asianomistajana lapsen alustava puhuttelu ei ole toteuttavissa samalla tavalla kuin aikuista alustavasti puhuteltaessa. Esitutkintaviranomainen tallentaa tällä hetkellä voimassa olevan ohjeistuksen perusteella lapsen alustavat puhuttelut, jos lapsi haluaa kertoa asiasta esim. kotihälytystilanteessa. Pelkästään tällaisen aineiston avulla pelkästään rikosepäilykynnyksen ylittymistä koskevan ratkaisun tekeminen voi olla haasteellista, jos muuta aineistoa asiassa ei ole tosiasiallisesti saatavilla. Lapsen oikeuksien toteutuminen voi edellyttää lapsen tarkempaa alustavaa puhuttelua / kuulustelua, jolloin lapsella tulisi olla edunvalvoja valvomassa lapsen oikeuksien toteutumista.

- Lapsen edunvalvojan hakemuksen julkisuutta koskevaa sääntelyä pitäisi selkeyttää. Selvitystyössä ehdotetaan samanlaista muutosta kuin työryhmän ehdotuksessa. Työryhmän ehdotus on kannatettava.

- Lapsen edunvalvojan hakemuksen julkisuutta koskevaa sääntelyä pitäisi selkeyttää myös muutoin. Asianosaisjulkisuutta koskevaa sääntelyä tulisi kehittää siten, että lapsen edunvalvojan määräämistä koskevan väliaikais määräyksen ja siihen liittyvien asiakirjojen asianosaisjulkisuuden rajoittamisen mahdollisuudesta ja edellytyksistä ei voisi olla minkäänlaista epäselvyyttä. Asianosaisjulkisuuden toteuttaminen on tärkeä pääsääntö, ja sitä supistavien säännösten tulisi olla selkeitä ja tarkkarajaisia.

- Vielä asianomistajan ja eräiden muiden tahojen henkilöllisyyden salassapitoa koskevaa sääntelyä pitäisi viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain (621/1999) osalta kehittää. Asianomistajaa ym. tahojen henkilöllisyys on esitutkinta- ja syyttävöviranomaisessa julkinen tieto esitutkinta- ja syyteharkinta-aineiston yleisen salassapidon (JulkL 24.1 § 3 kohta) päättymisen jälkeen, jollei tuomioistuimien ole asiaa siellä käsiteltäessä antanut tältä osin erillistä salassapitomääräystä. Tuomioistuimen antama salassapitomääräys sitoo esitutkinta- ja syyteharkintaviranomaista (JulkL 22 §), mutta tätä suojaa ei voida pitää riittävänä. Erityisesti tilanteet, joissa asia ei etene oikeudenkäyntiin, asianomistajana olevan lapsen henkilöllisyyden suoja on riittämätön.
- Oikeudenkäyntiavustajan määräämistä koskevan sääntelyn tarkentaminen. Työryhmän mietinnössä on perusteltuja ehdotuksia asianomistajaa koskevan sääntelyn laajentamisesta tiettyjen rikoslajien osalta. Tämän lisäksi olisi tarpeen, että lapsen ollessa asianomistajana, lapsella olisi lähtökohtainen oikeus avustajaan jo pelkästään ikänsä puolesta, jollei se ole ilmeisen tarpeeton. Silloin sääntely olisi asianosaisten osalta yhdenvertaista, kun epäillyn asemassa olevalla alle 18-vuotiaalla lapsella on lähtökohtainen oikeus avustajaan, jollei se ole ilmeisen tarpeeton.
- Riittävän tuen takaaminen lapselle ja lapsen perheelle erityisesti silloin, kun kysymys on asianomistajan ja todistajan asemassa olevasta lapsesta.
- Lapsen edunvalvontaa koskevan koordinaatorakenteen ym. siihen liittyvän valtakunnallisten ja alueellisen rakenteen luominen.
- Lapsen edunvalvojalle maksettavaksi määrätyn palkkion peruste ja määrä rikosasiassa pitäisi säännellä tarkemmin. Palkkion perustetta tai määrää ei ole tällä hetkellä määritelty laissa, vaan ainoastaan sopimuksenvaraisesti alueella, jossa toimii lapsen edunvalvonnan koordinaatio.
- Laissa pitäisi määritellä velvoite lapsen edunvalvojan kustannusten maksamisesta takaisin valtiolle. Voimassa olevassa laissa ei sellaista sääntelyä ole.
- Esitutinnan rajoittamista koskevaa sääntelyä pitäisi kehittää. Lapsen ollessa asianosaisena rikosasiassa, asian esitutinnan rajoittaminen edellyttää erityistä harkintaa. Suunnitelmassa lapsen edunvalvonnan kehittämiseksi valtakunnallisesti rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa ehdotetaan uutta esitutinnan rajoittamista koskevaa sääntelyä tilanteeseen, jossa lapsen tilannetta koskevan selvityksen (LASTA-seula) ym. tarkkojen edellytysten ollessa käsillä, rikosasian rajoittaminen olisi lapsen edun mukaista. Sellainen ratkaisu edellyttää erityisesti lapsen oikeuksien huomioimista ja viranomaisyhteistyötä, jotta lapsen tilanne parane. Esitutinnan rajoittaminen olisi mahdollista, kun lapsen tilanteeseen vaikutetaan muilla keinoilla, kuten esim. lastensuojelullisilla keinoilla. Vaihtoehtoiset menettelyt auttavat lasta ja perheen tilannetta paremmin kuin lapseen kohdistuneen rikoksen tekijän saama rangaistus. Tekijän saama rangaistus ei välttämättä auta perheen tilannetta, jos teon perimmäinen syy liittyy perheessä oleviin muihin ongelmiin.
- Lapsen osallisuuden parantaminen häntä koskevassa rikosasiassa. Lapsen tilanne voi muuttua, jos esitutinnan ja käräjäoikeuden käsittelyn välillä on pitkä aika. Vaikka rikosprosessin kestoa saataisiin eri toimenpitein nopeutettua (edellä oleva ehdotus kiireellisyysluokan nostosta), lapsen tilanteen selvittäminen oikeudenkäyntivaiheessa on välttämätöntä. Rikosprosessissa on käytäntönä ja ehkä jossain määrin tavoitteena, ettei lapsi tietäisi itseään koskevan rikosasian käsittelystä kovinkaan paljoa. Perusteltua on kysyä, toteutuvatko lapsen oikeudet tällaisessa tavoitteessa. Siksi olisi välttämätöntä selvittää, mikä vaikutus lapselle ja hänen kehitykselleen voisi olla, jos hän saisi halutessaan osallistua itseään koskevan rikosasian käsittelyyn tuomioistuimessa. Suunnitelmassa

lapsen edunvalvonnan kehittämisestä valtakunnallisesti rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa ehdotetaan sääntelyä, jonka tavoitteena on lisätä lapsen osallisuutta oman asian käsittelyyn. Ehdotuksen mukaan lapsi ei olisi vain toimenpiteiden kohteena, vaan hänen oikeuksistaan ja osallisuudestaan huolehditaan aktiivisesti. Selvitystyössä ehdotetaan asiasta säänneltäväksi siten, että asiaa käsittelevä tuomioistuin hankkii lapsen käsittelyn aikaisesta tilanteesta selvityksen ennen asian käsittelyä lapsen edunvalvojaksi määrättyltä. Selvitystyössä tuli ilmi hyviä kokemuksia siitä, kun lapsi on saanut osallistua itseään koskevan asian käsittelyyn eri tavoin (kuulemalla lasta esimerkiksi erikseen jne.), vaikkakin näissä esimerkeissä oli kysymys muista asioista kuin rikosasioista.

Lapsen edunvalvonnan tilaa koskeva selvitys Suunnitelma lapsen edunvalvonnan kehittämisestä valtakunnallisesti rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa julkaistaan myöhemmin kuluvana vuonna. Silloin selvityksestä voi tutustua edellä mainittuihin ja muihin selvityksessä esitettyihin sääntelymuutoksia vaativiin tilanteisiin lapsen oikeuksien parantamiseksi. Työryhmän mietinnössä viitataan tähän Barnahus-hankkeen selvitystyöhön.

2. Erityisosaamisen turvaaminen

a) Esitutinnan johdon keskittämistä alle 18-vuotiaita koskevassa esitutkinnassa koskeva ehdotus (ETL 4:7)

Työryhmän mietinnön ehdotusta koskevan esitutinnan johdon keskittämisestä alle 18-vuotiaita koskevassa esitutkinnassa on Poliisiammattikorkeakoulun näkemyksen mukaan kannatettava. Tutkinnanjohtajan osaamisen kehittämisellä voidaan varmistaa, että näiden asioiden tutkintaa johdetaan riittävällä perehtyneisyydellä. Poliisiammattikorkeakoulu on sitoutunut tällaisen koulutuksen tarjoamiseen, kun sille varataan lainsäädäntömuutoksen yhteydessä riittävät resurssit koulutuksen toteuttamiseen.

b) Esitutkintatoimenpiteiden ja tutkinnan johdon keskittämistä erityisen suojelun tarpeessa olevia asianomistajia koskevassa esitutkinnassa koskeva ehdotus (ETL 4:7a)

Poliisiammattikorkeakoulun näkemyksen mukaan myös tämä työryhmän mietinnössä tehty ehdotus on kannatettava. Esitutinnan johdon keskittämisellä niissä tapauksissa, joissa asianomistaja on erityisen suojelun tarpeessa, voidaan varmistaa tutkinnanjohtajan riittävä osaaminen asiassa. Tutkinnanjohtajien osaamisen lisäksi tutkijoiden osaamisen kehittämisellä pystytään varmistamaan, että haavoittuvassa asemassa olevien asianomistajien oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin toteutuu. Poliisiammattikorkeakoulu on sitoutunut myös tällaisen osaamisen tarjoavan koulutuksen järjestämiseen, kun sille varataan lainsäädäntömuutoksen yhteydessä riittävät resurssit koulutuksen toteuttamiseen.

3. Tekniikan hyödyntäminen rikosprosessissa

a) Kuulustelutilaisuuden tallentamista ääni- ja kuvatallenteeseen koskeva ehdotus (ETL 9:3)

Kuulustelutilaisuuden videotallentamista kuulustelun tapahtumien todentamiseksi on Poliisiammattikorkeakoulun mukaan aihetta edistää työryhmän mietinnössä mainituista syistä. Ehdotus säännöksen täydentämisestä on kannatettava, jos sillä voidaan edistää kuulusteluiden tallentamista. Toisaalta ei saisi muodostua myöskään käytäntöä, jossa tallentamiseen ei säännönmukaisesti ryhdyttäisi, jollei kuulusteltava ole erikseen pyytänyt tallentamista. Siksi sääntelyn esitöissä voisi olla korostetusti perustelut sille, mikä merkitys kuulustelutilaisuuden tallentamisella olisi kuulusteltavan ohella myös kuulustelijan oikeusturvan kannalta.

Kuulusteluiden nykyistä laajempi tallentaminen lisää poliisin työmäärää ja aiheuttaa teknisiä haasteita. Puheesta tekstiksi -tunnistusteknologian käyttöön ottaminen voisi osaltaan vähentää kirjalliseen muotoon purkamisesta aiheutuvia haittoja. Tämän menettelyn mahdollisuudet pitäisi selvittää mahdollisimman laajasti. Toisaalta olisi myös syytä arvioida tarkemmin sitä, missä tilanteissa pelkkä äänitallenne olisi riittävä. Esitutkintapöytäkirjan sisällön ja käytettävyyden kehittäminen laajemminkin olisi perusteltua. Tästä näkökulmasta työryhmän mietinnössä mainittu tiivistelmän laatiminen on perusteltua, kun se tehdään tarkoituksenmukaisella tavalla. Työryhmän mietinnössä ehdotettu tallentamisen lisääminen ja perinteisten kuulustelujen kirjoittaminen vähentäisi olennaisella tavalla kuulustelujen laatimiseen tarvittavaa resurssia. Samalla kuulusteltavan ja kuulustelijan oikeusturvan parannus olisi huomattava siltä osin, kun tallenteelta on jälkikäteisesti todettavissa, mitä kuulustelussa on tapahtunut. Mietinnössä esille tuotuja näkökulmia videotallentamisen merkityksestä kuulustelujen todellisten tapahtumien todentamisessa voidaan pitää merkittävänä.

Tämän lisäksi olisi syytä pohtia myös esitutkintalain 7 luvun 20 §:ssä tarkoitettujen alustavien puhutteluiden tallentamisen edistämistä. Tätä tilannetta koskevassa sääntelyssä voisi olla erikseen maininta millä edellytyksillä alustavia puhutteluja voidaan käyttää todisteena rikosasiassa ja milloin niitä voidaan hyödyntää vain tutkintaa suuntavina. Tallenteen käytettävyyttä määrittävä sääntely voisi edesauttaa alustavien puhuttelujen tallentamisen toteuttamista. Samalla esitutkinnan ja mahdollisesti myös rikosprosessin myöhemmässä vaiheessa olisi käytettävissä alustavien puhutteluja koskeva tallenne, joka taas omalta osaltaan voi vähentää myöhempien esitutkintatoimenpiteiden tarvetta, kuten laajoja kuulusteluja.

Työryhmän mietinnössä todetaan (s. 45), ettei esitutkintapöytäkirja olisi ollut enää pariin kymmeneen vuoteen automaattisesti osa oikeudenkäyntiaineistoa. Tältä osin työryhmän käytössä on ollut tietoa, joka vaatii tarkennusta. Tältä osin on tärkeää erottaa toisistaan "oikeudenkäyntiasiakirja" ja "laillinen oikeudenkäyntiaineisto". Oikeudenkäyntiasiakirja määritellään oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa annetussa laissa (370/2007, oikeudenkäyntijulkisuuslaki). "Laillisella oikeudenkäyntiaineistolla" tarkoitetaan sitä aineistoa, joka voidaan ottaa huomioon tuomiossa (OK 24:2, 165/1998).

Oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain esitöissä (HE 13/2007 vp) todetaan, että lain myötä luovuttaisiin käyttämästä aikaisemmassa oikeudenkäynnin julkisuudesta annetussa laissa olevaa oikeudenkäyntiaineiston käsitettä. Käsitteen sisältö ei kaikissa tilanteissa ollut selvä, ja sitä on yleisissä tuomioistuimissa käytetty myös asiakirjojen luokitteluissa ratkaisussa huomioon otettavaan ja muuhun asiakirja-aineistoon, jolla jaottelulla taas ei oikeudenkäynnin julkisuuden toteuttamisen kannalta ole merkitystä. Erikseen lain esitöissä viitataan esitutkintapöytäkirjaan, jonka osalta tällaista julkisuuden kannalta epäselvyyttä aiheuttavaa luokittelua on käytetty. Ehdotettu oikeudenkäyntiasiakirjan käsite on siten ulottuvuudeltaan laajempi kuin esimerkiksi se "laillinen oikeudenkäyntiaineisto", jota tarkoitetaan oikeudenkäymiskaaren 24 luvun 2 §:ssä tai oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 11 luvun 2 §:ssä. Se pitää sisällään myös sellaista aineistoa, jota ei sellaisenaan oteta huomioon asiaa tuomioistuimessa ratkaistaessa (esimerkiksi esitutkintapöytäkirjat, jos niihin ei ole pääkäsitteilyssä vedottu). (HE 13/2006 vp, s. 28).

b) Kuulustelutilaisuuden tallentamisesta todisteena käyttämistä varten koskevat ehdotukset (ETL 9:4 ja OK 17:24)

Ehdotus koskien esitutkinnaissa tallennetun kuulustelun hyödyntämistä todisteena on Poliisiammattikorkeakoulun näkemyksen mukaan perusteltu ja riittävä parannusehdotus mietinnössä ehdotettujen tilanteiden osalta.

Todistelun kannalta olisi kuitenkin olennaista, että poliisi tallentaisi kuulustelun ja turvaisi vastakuulustelu-oikeuden myös niissä tilanteissa, joissa poliisin käsityksen mukaan kuultavan kuulemiselle voi jatkossa olla este. Tätä koskeva asian korostaminen esimerkiksi lain esitöissä voisi olla tarkoituksenmukaista. Tilanne koskee erityisesti täysi-ikäisiä henkilöitä, joiden osalta kuulustelu tallennetaan säännönmukaisesti, kuten esimerkiksi seksuaalirikoksissa, vaikka kuulusteluvaiheessa ei voi olla vielä tietoa siitä, käytetäänkö tallennetta todisteena vai ei.

4. Esitutkintayhteistyön kehittäminen

a) Tutkintasuunnitelmia koskeva ehdotus (ETL 3:3a)

Esitutkinna suunnitelmallisuutta ja syyttäjän osallistumista tutkinna suunnitteluun on työryhmän mietinnössä mainituista syistä aihetta edistää. Poliisiammattikorkeakoulun näkemyksen mukaan tutkintasuunnitelmaa koskevan sääntelyn tuominen laintasolle on myös perusteltua.

Huomion arvoista on kuitenkin se, että jokaisessa jutussa tehdään jo tänä päivänä tutkintasuunnitelma, vaikka mitään dokumentoitua kappaletta sellaisesta ei ole löydettävissä. Tutkintasuunnitelma tehdään ajatustasolla automaattisesti jokaista rikosta tutkittaessa. Rikoksen tutkinnaasta vastaava tutkinnaajohtaja ja rikosta tutkivat tutkijat eivät välttämättä voikaan tiedostaa, milloin tutkintasuunnitelmaa tehdään, koska tutkintasuunnitelma jossakin muodossa on koko esitutkinna suunnitelmallinen pohja ja perusta.

Kirjallisen tutkintasuunnitelman käytön merkittävään lisäämiseen tulisi kuitenkin suhtautua varauksella ennen kuin poliisin ja syyttäjän käytössä olevien tietojärjestelmien erillisyydestä aiheutuvat ongelmat on ratkaistu. Lisäksi olisi perusteltua, että esitutkintayhteistyötä koskevaa koulutusta lisätään syyttäjien ja esitutkintaviranomaisen välillä. Ponnistuskoulutuskokonaisuuden jälkeen ei ainakaan Poliisiammattikorkeakoulun toimesta ole toteutettu mitään asiaa edistävää koulutusta. Selvää on, että Ponnistuskoulutuksessa hyvälle alulle saatu yhteistyö on jäänyt elämään, kun yksittäiset virkamiehet havaitsivat esitutkintayhteistyön edut. Jos menettelyn etuja ei ole silloin tiedostettu, eikä uutta asiaa yllä pitävää koulutusta ole tarjottu, esitutkintayhteistyön etuja ei ole otettu mukaan omaan työhön. Tilanteen muuttaminen edellyttäisi erityisen koulutuksen tarjoamista, mutta sellaista Poliisiammattikorkeakoulu ei voi sillä olevilla resursseilla tarjota.

b) Loppulausuntoa koskeva ehdotus (ETL 10:1)

Loppulausuntoa koskeva ehdotus on Poliisiammattikorkeakoulun mukaan kannatettava. Loppulausuntoa koskeva menettely linkittyy olennaisesti esitutkintayhteistyötä koskevaan prosessiin. Muilta osin työryhmän ehdotukseen ei ole lisättävää.

c) Esitutkintaviranomaisen ja syyttäjän yhteistyövelvollisuutta koskeva ehdotus (ETL 5:3)

Säännökseen ehdotettavat muutosehdotukset ovat Poliisiammattikorkeakoulun näkemyksen mukaan perusteltuja. Tutkintasuunnitelman käytön tehostamisella ja kattavammalla esitutkintayhteistyöllä olisi kuitenkin paikkansa myös niiden rikosasioiden esitutkinnaissa, joiden tutkinta on syystä tai toisesta viivästynyt.

5. Sovittelumahdollisuudesta ilmoittamista koskevat ehdotukset (ETL 4:16 ja 4:18)

Työryhmän ehdotus siitä, että esitutkintalakiin lisättäisiin velvollisuus ilmoittaa sovittelusta, on erittäin hyvä. Sovittelu on erinomainen tapa hoitaa asianosaisten välillä tietyntyyppisiä juttuja. Jos asianosaiset pääsevät sovittelussa keskenään asiassa sovintoon, on se usein huomattavasti parempi keino hoitaa asia kuin joskus raskas tuomioistuinmenettely, jonka seurauksena usein asianosaisten välitkin ovat entistä tulehtuneemmat.

Näistä syistä ehdotus on sovittelusta ja sovittelumahdollisuudesta ilmoittamisen ottaminen velvoittavana esitutkintalakiin on hyvä. Näin sovittelun mahdollisuus muistettaisiin tuoda esiin jo esitutkinnassa ja mahdollisesti soviteltavat jutut pystyttäisiin mahdollisimman varhaisessa vaiheessa sovittelemaan. Menettely toisi varmasti kustannussäästöjä ja säästäisi aikaa kaikilta rikosprosessin toimijoilta.

Huomioon tulee ottaa ja tärkeää olisi, että esimerkiksi esitutkintaviranomainen lähtökohtaisesti odottaa mahdollisen sovittelun lopputuloksen, ennen kuin lähtee asiassa varsinaisiin toimenpiteisiin. Toisaalta tässä harkinnassa esitutkinnassa tulisi kuitenkin huolehtia siitä, ettei rikosasiassa esitettävä näyttö vaarannut sovittelun myötä. Siksi esimerkiksi asianosaisten kuulusteleminen on yleensä välttämätöntä ennen sovittelua, jotta heidän kertomuksensa eivät muut sovittelussa käsitellyn perusteella.

Jos asia saadaan siis jo esitutkintavaiheessa soviteltua, ja juttu on sen kaltainen, ettei sitä ole tarvetta lähteä viemään syyteharkintaan, olisi hyvä, että se saataisiin siinä vaiheessa päätökseen ilman että se työllistäisi mahdollisesti myös syyttäjää (eli lähetetään syyttäjälle valmis esitutkintapöytäkirja samalla kun asia lähetetään sovitteluun).

Tällä hetkellä asianomistajan tukipalveluihin ohjaamista koskeva säännös on esitutkintalain 4 luvun 10 §:ssä. Säännöksen otsikko on Oikeudesta käyttää avustajaa esitutkinnassa. Tukipalveluihin ohjaamista koskeva säännös on tällä hetkellä siis hieman epätarkoituksenmukaisessa paikassa.

Poliisiammattikorkeakoulu ehdottaa sekä asianomistajan että epäillyn ohjaamista tukipalveluihin koskevan sääntelyn ilmaisemista omana erillisenä säännöksenä. Tällä hetkellä epäillyn ohjaamisesta ei ole sääntelyä, vaikka uusien rikosten ennalta estämisen kannalta olisi tärkeää, että epäiltyyn kohdistuvin tukitoimin pystyttäisiin vaikuttamaan erityisesti epäillyn tekijän toimintaan.

Asianomistajan oikeuksista ilmoittamista koskevaan säännökseen on perusteltua lisätä sovittelua koskeva säännös siten kuin työryhmän mietinnössä esitetään. Samalla tavalla olisi perusteltua, että samaan listaan lisätään maininta asianomistajan ohjaamisesta tukipalveluihin. Samalla tavalla edellä ehdotetun epäillyn tukipalveluihin ohjaamisen olisi perusteltua olla epäillylle ilmoitettavien asioiden listassa. Esitutkintaviranomaisen kannalta olisi hyvä, että kaikki ilmoitettavat asiat olisivat listassa mukana, jotta niiden ilmoittaminen olisi selkeää. Sovitteluun ohjaamista koskevan säännöksen ilmaiseminen ko. listauksessa nostaa myös ohjauksen merkitystä huomattavasti. Samalla tavalla voidaan todeta olevan tarve tukipalveluihin ohjaamisen merkityksen lisäämisen osalta.

Työryhmämietinnössä ei ole huomioitu haasteita, joita sovitteluun toimitettavan aineiston osalta esitutkintaviranomaisella on. Sovitteluun toimitettavaa aineistoa koskee viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain (621/1999, julkisuuslaki, Julkl.) määrittämä esitutkinta- ja syyteharkinta-

aineiston yleinen salassapito (JulKL 24.1 § 3 kohta), kun asiassa on syytä epäillä rikosta. Esitutkinta- ja syyttäviviranomaiseen nähden sovittelutoimisto on asiaan nähden ulkopuolinen toimija, jolle aineisto on toimitettavissa asianosaisten suostumuksella. Kuten työryhmän mietinnössä todetaan, sovittelu voidaan tällä hetkellä toteuttaa vain sellaisten osapuolten kesken, jotka ovat henkilökohtaisesti ja vapaaehtoisesti ilmaisseet suostuvansa sovitteluun ja jotka pystyvät ymmärtämään sovittelun sekä siinä tehtävien ratkaisujen merkityksen. Suostumalla sovittelua koskevaan menettelyyn, asianosainen suostuu menettelyyn osallistumisen ohella siihen, että häntä koskeva salassa pidettävä aineisto toimitetaan esitutkinta- tai syyttäviviranomaiselta näihin viranomaisiin nähden ulkopuoliselle taholle.

Aineiston toimittamista koskevan sääntelyn kehittäminen olisi välttämätöntä, jotta sovitteluun sopivat asiat toimitettaisiin soviteltavaksi. Erityisesti silloin, kun asiaa koskevan esitutkinnan rajoittaminen voi olla ajankohtaista olisi tärkeää, että asia ohjattaisiin sovitteluun myös ja erityisesti niissä tilanteissa, kun rikosasia rajoitetaan. Tällä hetkellä asiakirjojen toimittaminen on sidottu asianosaisten suostumukseen. Selvittämisen arvoista voisi olla myös se, voisiko esitutkintaviranomaisella olla mahdollisuus asian toimittamiseen sovitteluun asianosaisten suostumuksetta huolimatta. Sellainen olisi mahdollista muuttamalla rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta annetun lain (1015/2005) 13 §:n 3 momenttia esimerkiksi seuraavasti (muutosehdotus uudesta virkkeestä momentin viimeiseksi): Arvioidessaan käsiteltävänä olevan asian soveltuvan 3 §:n 1 momentissa säädetyn mukaisesti sovitteluun, poliisi- tai syyttäviviranomaisen tulee tiedottaa rikoksesta epäillylle ja rikoksen uhrille sovittelumahdollisuudesta ja ohjata heidät sovitteluun, jollei tämän pykälän 2 momentista muuta johdu. Esitutkintaviranomaisella on oikeus toimittaa asia sovitteluun asianosaisten suostumuksesta huolimatta, jos esitutkintaviranomainen arvioi asian soveltuvan sovitteluun.

6. Ns. putkakuolemia ja poliisin voimankäyttötilanteita koskevat ehdotukset (ETL 2:4 ja 5:1)

.

Poliisiammattikorkeakoululla ei ole tähän kommentoitavaa. Muutos koskee putkakuolemien kohdalla sitä, että tutkinnanjohtajuus siirtyy syyttäjä-tutkinnanjohtajalle ja voimankäyttötilanteita koskeva ilmoitusvelvollisuus siirtyy saman sisältöisenä lakitasoiseen säännökseen.

Huomion arvoista on, että kuoleman syyn selvittämistä koskevan lain (459/1973) suhde julkisuuslainsäädäntöön ei ole kaikilta osin yksiselitteinen. Aihepiiriä koskevaa problematiikkaa on käsitelty aihepiirin tutkimuksessa (Satu Rantaeskola, Asianomistajan yksityiselämän suoja rikosprosessissa, Alma Talent, 2021, s. 525–529.)

7. Tarve ja edellytykset syyttäjän vaitiolo-oikeudesta säätämiseksi (mietinnön liite 2)

.

Työryhmän mietinnön esitys lainsäädännön muuttamiseksi on Poliisiammattikorkeakoulun näkemyksen mukaan perusteltu. Voimassa oleva syyttäjän vaitiolo-oikeus on käytännössä voinut osin perusteettomastikin vaikuttaa esitutkintayhteistyön toimivuuteen.

8. Muut mietinnössä käsitellyt asiat

a) Velvollisuus esitutinnan toimittamiseen ja selvittämisvelvollisuuden laajuus

Nykyisen lainsäädännön tarjoamat mahdollisuudet ovat Poliisiammattikorkeakoulun mukaan riittäviä perusteita poiketa esitutkintapakosta, kun tapauksessa on suuri määrä asianomistajia. Tämä sääntely asianomistajien selvittämisestä on tehokkaasti käytettynä riittävä korjaamaan niitä ongelmia, joita asianomistajien suuren määrän vuoksi voi tulla. Esimerkiksi joidenkin rikosten yhteydessä tutkinnassa voi tulla ilmi lukuisia muita vähäisempiä rikoksia tai asianomistajien selvittämiseen liittyy ongelmia esimerkiksi heidän suuren määränsä vuoksi.

b) Syyteneuvottelun kehittäminen

Poliisiammattikorkeakoulun näkemyksen mukaan syyteneuvottelu on toimiva menettely, jos menettelyä vain käytettäisiin laajemmin. Syyteneuvottelun käyttö on vähäistä ja vielä pääsääntöisesti vain tietyissä talousrikosjutuissa, kuten työryhmän mietinnössä todetaan. Selvästi on, ettei syyteneuvottelu sovellu kaikkiin rikoksiin, mutta toisaalta ei myöskään pelkästään talousrikoksiin.

Käytännöt vielä talousrikossyyttäjiensä kesken voivat vaihdella suuresti, jopa alueiden sisällä. Jossain määrin syyttäjät voivat kokea syyteneuvottelut ”ylimääräiseksi” työksi. Usein syyteharkintaan ryhdyttäessä syyteneuvottelu tarkoittaa, että syyttäjän pitäisi jo ennen oikeudenkäyntiä ryhtyä neuvottelemaan avustajien kanssa. Aikaisemmin Poliisiammattikorkeakoulun lausunnossa viitattiin esitutkintayhteistyötä koskevan koulutuksen tarpeellisuuteen. Sellaisessa koulutuksessa pystyttäisiin korostamaan, kuinka suurta ajansäästöä saataisiin siitä, että asiaa ei jouduttaisi kokonaisuudessaan käsittelemään tuomioistuimessa. Syyteneuvottelu pitäisi pystyä aloittamaan mahdollisimman aikaisessa vaiheessa eli jo esitutinnan alkuvaiheessa, ennen kuin asiaa ryhdytään laajasti tutkimaan ja selvittämään. Ko. koulutuksen toteuttaminen edellyttää kuitenkin lisäresursseja Poliisiammattikorkeakoululle, kuten edellä on todettu.

c) Perusteluvelvollisuus syyttäjän ja esitutkintaviranomaisen sekä tuomioistuimen ratkaisuisa

Työryhmän mietinnön osio ratkaisujen tason parantamisesta on kannatettava. Poliisiammattikorkeakoulun tehtäväkentän myötä esitutkintapäätösten perustelut kuuluvat poliisin päällystötutkinnossa tulevissa päällystötehtävissä oleville henkilöille opetettaviin asioihin. Vaikka perustelujen tasoon on kiinnitetty huomiota tutkintokoulutuksissa jo pitkään, Poliisiammattikorkeakoulun tiedossa on, että päätöksiä tehtäessä käytetään jossain määrin fraasinomaisia perusteluja, joita ei voida pitää riittävinä. Tähän nähden pelkkien lainkohtien siteeraamista ei voida pitää perusteltuna. Silloin asianosaisen oikeus saada perusteltu päätös häntä koskevan rikosasian esitutkinnan lopettamisesta tai rajoittamisesta ei toteudu. Asianosainen tulee voida lukea ratkaisun perusteluista konkreettisesti, miksi esitutkintaviranomainen toimii julkista valtaa käyttäessään päätöksessä todetulla tavalla.

d) Rikosasoiden valmistelu käräjäoikeudessa

Suullisen valmistelun kehittäminen voidaan nähdä yhtenä keinona tehostaa rikosprosessia siten kuin työryhmän mietinnössä todetaan. Jo hyväksytyt lainsäädäntömuutokset (HE 133/2021 vp) toteuttavat tätä mainittua päämäärää.

e) Preklusio rikosasioissa

Rikosasioiden lähtökohtana on, ettei siviiliasioissa tyypillisiä preklusiosäännöksiä sovelleta rikosasioissa. Työryhmän mietinnössä todetut seikat preklusiosta ovat perusteltuja.

Käytännössä esitutinnan painopiste on joissakin rikostapauksissa siirtynyt oikeudenkäyntivaiheeseen. Epäilty voi olla kommentoimatta rikosasiaa esitutkintavaiheessa millään tavalla ja siirtää tietoisesti ratkaisun vastata asiassa vasta asian oikeudenkäyntivaiheessa syyteharkinnan tuloksen selvittyä. Vaikka tämä kuuluu epäillyn perusoikeuksiin, se asettaa esitutkintaviranomaiselle ja syyttäjälle kohtuuttoman veloitteen kyetä tekemään lisäesitutkintaa asian ollessa oikeudenkäyntivaiheessa. Tämä taas omalta osaltaan pitkittää muiden asioiden käsittelyä, kun vireillä oleva oikeudenkäynti tarkoittaa muiden esitutkinnassa olevien asioiden siirtämistä edelleen. Asiaan oikeudenkäyntivaiheessa uudelleen tutustuminen pitkän ajan kuluttua vaatii huomattavan määrän resursseja. Siksi asian tarkempi selvittäminen olisi välttämätöntä, ettei esitutinnan painopiste siirry laajemmin asian oikeudenkäyntivaiheeseen.

f) Adheesioperiaate

Poliisiammattikorkeakoulu on samaa mieltä työryhmän mietinnön kanssa siitä, että vallitsevaa tilannetta ei tulisi muuttaa. Kaikki osapuolet huomioiden on järkevintä käsitellä yksityisoikeudellinen vaatimus rikosasian yhteydessä, jos kyse on ns. tavanomaisesta vaatimuksesta. Jos vaatimus veisi paljon aikaa ja jopa muodostuisi tuomioistuimelle ns. pääasiaksi, tällöin on toki järkevää siirtää vaatimus riita-asiana käsiteltäväksi.

Asianomistajan oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin edellyttää, että voimassa olevaa sääntelyä vahingonkorvausten käsittelystä ei muuteta. Lisäksi resurssien näkökulmasta asian käsitteleminen rikosasian yhteydessä on perusteltua, kun asiassa esitettyä näyttöä voidaan hyödyntää molempien asioiden ratkaisuisissa.

g) Uhidirektiivin täytäntöönpano toisessa jäsenvaltiossa asuvien uhrien oikeuksien osalta

Työryhmän ehdotus on tältä osin kannatettava, jotta uhidirektiivin edellyttämät vaatimukset huomioidaan riittävällä tavalla.

9. Ehdotusten vaikutukset, mukaan lukien arvio mahdollisesta tuottavuuden lisääntymisestä sekä vaikutukset ICT-järjestelmiin

.

Poliisiammattikorkeakoululla ei ole lausuttavaa tähän.

10. Muuta

.

Poliisiammattikorkeakoululla ei ole muuta lausuttavaa.

Rantaeskola Satu
Poliisiammattikorkeakoulu